

DUHA ELSAYED JA TANJA TOROPAINEN

Tekijyys Ruotsin vallan aikaisessa suomenkielisessä kirjallisuudessa

1 Johdanto

Vanhaan kirjasuomeen liittyvät tutkimuskysymykset ovat usein henkilöihin liittyviä: Kuka tämän kirjoitti? Kenen tekstistä tämä on käännetty? Onko kääntäjiä ollut useampia kuin yksi? Miksi kahdessa teoksessa on sama tai lähes sama tekstikatkelma?¹ Kysymykset kuvastavat murrosta, jonka tekijyyden käsite on kuluneina vuosisatoina kokenut. Tässä artikkelissa puheena on se, miten Ruotsin vallan aikana julkaistujen suomenkielisten teosten nimiösivuilla, esipuheissa sekä omistus- ja jälkikirjoituksissa ilmaistiin kirjan tekijä tai tekijät. Toisaalta huomio kiinnittyy tapauksiin, joissa nykylukija omien, aikaan sidottujen tekijänoikeuskäsitystensä pohjalta tuota viittausta jää kaipaamaan. Vanhoissa teksteissä huomio kiinnittyy usein myös siihen, että vaikka toisten tekstejä sisällytettiin omien tekstien osaksi, plagiointisyttöksiä ei tietävästi kuitenkaan esitetty.

Nykyisen lainsäädännön mukaan tekijänoikeuden suojaa nauttii sellainen tekijä, jonka teos on riittävän itsenäinen ja omaperäinen ylittääkseen teoskynnyksen. Teos voi olla myös käännetty. Siinä tapauksessa se katsotaan muunnelmaksi. Muunnelmaa ei saa tehdä ilman alkuperäisen tekijän lupaa. Materiaalinen tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuoleman jälkeen. Tekijänoikeuden rauettua teos on kaikkien vapaasti käytettävissä. Suoja-ajan päätyttyä laki ei velvoita ilmoittamaan tekijää, mutta sitä pidetään hyvän tavan mukaisena. (Tekijänoikeus 2017.) On mahdollista, että jotkut kirjoittajat harjoittivat tätä hyvää tapaa jo ennen sen kirjaamista lakiin.

Historiallinen käsitys tekijänoikeudesta valtion takaamana omaisuuden muotona on voimakkaasti kulttuurisidonnainen. Velvollisuuteen perustuvissa yhteiskunnissa, kuten Kiinassa, kirjoitettu sana katsottiin vuosituhansien ajan yhteiseksi perinnöksi. Länsimaisen tekijänoikeuslain juuret ovat antiikin Kreikan ja Rooman sosiaalisessa, poliittisessa

1 Esimerkiksi Gummerus 1941, 1947, 1955; Kouri 1984; Kuusi 1989; Heininen 1993; Itkonen-Kaila 1997; Holma 2008; Häkkinen–Toropainen 2015; Häkkinen–Salonen–Toropainen 2019; Uusitalo 2019.

ja juridisessa ajattelussa. (Atkinson–Fitzgerald 2014, 3, 7–9.) Lailla turvatuista tekijänoikeuksista voidaan puhua vasta 1700-luvulla: ensimmäinen asiaa koskeva laki, *The Statute of Anne*, tuli voimaan Englannissa vuonna 1710. Se sisälsi ajatuksen, että tekijän nerous tarvitsi lain suojaa siinä kuin julkaisijoiden materiaaliset edutkin. Sen tarkoituksena oli ”rohkaista oppineita miehiä kirjoittamaan hyödyllisiä kirjoja”. (Mts. 23 ja 34–35.) Kyse oli kirjoittajien toimeentulosta, mutta toisaalta myös painotalojen ja kustantamojen kilpailuasetelman selkiyttämisestä (Petri 2008, 107). Tekijöiden moraalista oikeutta teokseensa tuli odottaa vielä pidempään. *Droit moral* tuli lakiin kirjatuksi Ranskassa vallankumouksen aikana, vuonna 1793. Laillisen tekijänoikeuden taustalla on nähty myös taiteen romanttinen tyyliuuntauus, joka korosti tekijän roolia runouden synnyssä. (Lavik 2014, 45–46.)

Ruotsin valtakunnassa puhe tekijänoikeudesta liittyi kiinteästi 1700-luvun puolivälissä alkaneeseen sensuuria ja painovapautta koskevaan debattiin (Petri 2008, 251–262). Ensimmäinen tekijänoikeuslaki säädettiin valtiosääntöyön yhteydessä vasta vuonna 1810. Painovapaus tuli kirjatuksi perustuslakiin, ja sitä selventävässä asetuksessa määritettiin myös tekijänoikeus: ”Hwarje Skrift ware Författarens eller des lagliga räatts Innehafwares egendom” (mts. 293).

Suomenkielinen kirjallisuus sai alkunsa suurelta osin käännöksinä muista kielistä (ks. esim. Rapola 1967; Häkkinen 1994, 43–47, 79–103, 125–133; *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 23–89). Ruotsin ensimmäinen tekijänoikeuslaki sisältää tästä näkökulmasta mielenkiintoisen linjauksen: tekijänoikeus ei koskenut käännösten alkutekstejä. Käännökset mistä tahansa kielestä katsottiin vielä 1800-luvun lainsäädännössäkin uusiksi alkuperäisteoksiksi, eikä toisten teosten kääntämistä tai uudelleen kääntämistä rajoitettu lainkaan (Petri 2008, 297). Käännösalkuperä saatettiin kuitenkin mainita. Tarkoituksena on tässä tutkimuksessa muun muassa selvittää, oliko tämä käytäntö yleinen.

Oli tavallista, että vanhan kirjasuomen kauden tekijät sisällyttivät toistensa tekstejä omiinsa lähdeettä merkitsemättä. Aiemmin julkaistua pidettiin yhteisenä omaisuutena, *commune bonumina* (esim. Rapola 1967, 129; Laine 2007, 68). Ajateltiin myös, että oli parempi toistaa vanhaa ja hyväksi koettua kuin kirjoittaa uutta (Laine mts. 65). Ylipäätään tekijät näyttävät hahmottaneen roolinsa kirjallisen perinteen luojina. Kirjojen esipuheissa korostetaan usein saavutuksen vaatimattomuutta tai teeskennellään vaatimatonta (Havu 1996, 68–69): sekä *Rukouskirjan* (1544, A-I-89-93²) että *Uuden testamentin* (1548, A-II-3-13) esipuheessa Agricola osoittaa puheensa ”laittajille” eli arvostelijoille ja toteaa, että vaikka tekstissä olisi puutteita ja vaikka sen monet sanat ensi alkuun saattavat kuulostaa oudoilta tai jopa rumilta, lukijan tulisi suhtautua siihen avoimin mielin. Myös uudet yrittäjät toivotetaan tervetulleiksi alalle, vaikka tehtävän vaativuudesta muistutetaan: *Mutta catzocan ettei hen tuimasti kipelly*, ts. ’ettei hän joudu kovin vaikeaan tilanteeseen’ (Agricola 1548, A-II-19; vrt. VKS). Samantyyppistä ennakoivaa puolustautumista arvostelulta on muidenkin varhaisten kirjoittajien teksteissä. Esimerkiksi Finno toivoo

2 Artikkelissa käytetään soveltuvin osin Kotimaisten kielten keskuksen aineistopalvelun Vanhan kirjasuomen korpuksen viittaustapaa.

virsikirjansa (1583a, FinnoVk-e-6b) esipuheessa työnsä välttävän *iruigrammisten panetoxest* ja kehottaa lukijoita käyttämään näitä huonoja virsiä siihen asti, kunnes jollakulla on parempia esitettävänä.

Olenaisia henkilöitä suomenkielisten teosten syntymisen kannalta olivat ainakin lähdetekstin *kirjoittaja* (joka ei välttämättä aina ollut alkutekstin kirjoittaja, koska teos saatettiin suomentaa myös muusta kuin alkukielestä), *suomentaja*, *kirjanpainaja* ja *rahoittaja*. *Tekijällä* tarkoitetaan tässä artikkelissa tekstien tuottajia, ts. kirjoittajaa ja suomentajaa. Ajan erityinen tekijätyyppi oli *kompilaattori*³, joka paitsi suomensi myös kokosi ja yhtenäisti teoskokonaisuuden. Kirjanpainajat ja rahoittajat tulevat mainituiksi tekijyyden mahdollistajina.

Artikkelissa käsitellään kirjallisuutta 1540-luvulta vuoteen 1809, jolloin Ruotsin vallan aika päättyi. Tarkastelun kohteena on siis ajanjakso, jolloin tekijänoikeutta ei valtakunnassa ollut lainkaan lailla suojattu. Aineiston esittely on luvussa 2. Käsittelyluvuissa 3 ja 4 tarkastellaan näkyviä ja näkymättömiä tekijöitä sekä tekijyyden kielellisiä ilmaisuja. Loppuluvussa 5 pohditaan niitä taustalla vaikuttaneita ilmiöitä, joiden tuloksena tekijä joskus mainitaan, joskus ei.⁴

2 Aineisto

Tutkimuksen aineistona on Ruotsin vallan aikaisten suomenkielisten kirjojen nimiösiivuja, esipuheita sekä omistus- ja loppukirjoituksia. Aineiston runkona ovat Kansalliskirjaston ylläpitämästä *doria.fi*-julkaisuarkistosta syksyn 2019 aikana kerätyt digitoidut Ruotsin vallan aikaiset suomenkieliset kirjat⁵. Tällä tavoin saatiin noin 150 kirjan aineisto, jota on vielä täydennetty Tuija Laineen toimittaman *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirjan* (1997) ja Raimo Jussilan *Vanhat sanat* -teoksen (1998) avulla. Tavoitteena on ollut kerätä aineisto, joka kattaa koko vanhan kirjasuomen kauden eli jakson 1540-luvulta Ruotsin vallan ajan loppuun⁶. Lisäksi on pyritty siihen, että aineisto koostuu eri kirjal-

3 Jo fransiskaaneiteologi Bonaventura (1221–1274) on määritelty erilaisia tekijätyyppjä. Auktori (*author*) tuotti omaa tekstiään ja lainasi toisten materiaalia omien näkemystensä vahvistamiseksi. Kompilaattori (*compiler*) puolestaan kokosi toisten kirjoittamat tekstit yhteen. Kirjuri (*scriptor*) kopioi muiden tekstejä muuttamatta tai lisäämättä mitään, ja kommentaattori (*commentator*) kirjoitti selvittääkseen toisten kirjoituksia. (Minnis 1988, 94–95.)

4 Kiitämme Paula Mäkelää asiantuntevista huomioista ja neuvoista työn kuluessa.

5 Kirjat on poimittu Kansalliskirjaston Kirjat-kokoelman kategorioista Aarteet, Klassikkokirjasto (kokoelma: Teokset) ja Kirjahistoria (kokoelmat: Hartauskirjat ja saarnat, Kasvatus, Kaunokirjallisuus ja lastenkirjat, Teologia ja filosofia). Lisäksi aineistoa on poimittu Kuvat-kokoelman Helmi-kategoriasta.

6 Tutkimuskirjallisuudessa esiintyy kahta eri takarajaa vanhan kirjasuomen (vanhan suomen) kaudelle. Osmo Ikola (1968) on periodisoinut suomen kielen historiallisia kausia niin, että vanhan suomen kauden takarajana on suunnilleen vuosi 1820. Noihin aikoihin ns. murteiden taistelun voidaan katsoa alkaneen, ja 1820-luvulla alkoi määrätietoinen sanaston kartuttaminen. (Ikola 1968, 51.) Samassa kirjoituksessa Ikola toisaalta toteaa vanhan suomen kauden kestäneen ”suunnilleen Ruotsin vallan loppuun” (mts. 38). Toisenlainen raja on esimerkiksi *Vanhan kirjasuomen sanakirjassa*, jossa aineistoa on 1540-luvulta vuoteen 1810 (VKS 1, VIII).

lisuustyypeistä ja että kunkin tyyppin otos olisi sellainen, että on mahdollista tarkastella, miten tekijyyden ilmaiseminen on kehittynyt tyyppin sisällä.

Vanhan kirjasuomen kauden kirjallisuus oli pääosin uskonnollista, mutta muunkinlaisia kirjoja ja tekstejä julkaistiin. Kaisa Häkkinen (1994, 79–158)⁷ on *Agricolasta nykykieleen* -kirjassaan jakanut lajit uskonnolliseen kirjallisuuteen, laki- ja virallisjulkaisuihin, suomen kirjakieltä koskeviin kuvauksiin, tutkimuksiin ja oppikirjoihin, yleiseen tietokirjallisuuteen ja oppikirjoihin, suomenkielisen kaunokirjallisuuden esikoisiin sekä lehtiin ja aikakausjulkaisuihin. Näistä lajeista tutkimuksessamme ovat mukana uskonnollinen kirjallisuus, lakikirjallisuus (LA), yleinen tietokirjallisuus (TI) ja kaunokirjallisuus (KA). Tietokirjallisuuteen on laskettu mukaan valistus- ja neuvokirjat. Uskonnollinen kirjallisuus on jaettu *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirjan* (1997) luokittelua mukaillen seuraaviin alaryhmiin: *Raamatut* (BI), aapiset ja katekismukset sekä muu kasvatuskirjallisuus (AK), messukirjat ja kirkolliset käsikirjat (KÄ), virsikirjat ja hengelliset laulukirjat (VI), hartauskirjallisuus (HA) ja saarnakirjallisuus (SA). (Ks. taulukko 1.)

Taulukko 1. Aineisto kirjallisuustyypeittäin ja aikakausittain ryhmiteltynä.

	BI	KÄ	VI	AK	SA	HA	KA	LA	TI	Yht.
1543–1600	5	3	1	1	–	3	–	–	–	13
1601–1650	2	5	5	6	5	3	–	2	–	28
1651–1700	1	4	–	5	5	3	2	1	2	23
1701–1750	–	–	1	4	2	13	2	–	–	22
1751–1800	2	–	2	14	18	44	6	4	23	113
1801–1809	–	–	–	2	6	8	–	–	3	19
Yht.	10	12	9	32	36	74	10	7	28	218

Aineisto sisältää 218 Ruotsin vallan aikaista suomenkielistä kirjaa, ja se on otos aikakauden suomenkielisistä julkaisuista. F. W. Pippingin kirjaluetelossa suomeksi julkaistuista kirjoista (1856–1857) mainitaan vuotta 1810 edeltävältä ajalta kaikkiaan 1963 nimikettä. Niistä pitkälti yli tuhat on virallisjulkaisuja, kuten asetuksia, jotka on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Ulkopuolelle on jätetty myös arkkiveisut, joita julkaistiin Ruotsin vallan kuluessa noin 250 mutta jotka suurimmaksi osaksi ilmestyivät ilman tietoa alkuperäisestä kirjoittajasta tai suomentajasta (Huhtala 2007, 40–43). Aineistossa ei ole myöskään käsikirjoituksia, almanakkoja, onnittelu-, hää- ja muita runoja eikä ruumissaarvoja. Aineistosta on siis jätetty pois lajityyppisiä, joita on tarkasteltuna ajanjaksona julkaistu paljon mutta jotka ovat useimmiten anonyymejä tai tilapäisiä luonteeltaan. Ruotsin vallan aikaisista suomea käsittelevistä kieliopista ja sanakirjoista muodostuisi

7 *Suomennoskirjallisuuden historiassa* Häkkinen (2007, 27–29) on esittänyt osittain erilaisen jaottelun: uskonnollinen kirjallisuus, valistus- ja neuvokirjat, kaunokirjallisuus, yleinen tietokirjallisuus sekä laki- ja virkakieli.

oma lajityyppinsä, mutta tuohon aikaan nämä teokset eivät vielä olleet suomenkielisiä (ks. tarkemmin esim. Rapola 1967, 143–165; Häkkinen 1994, 104–106, 117).

3 Näkyvät ja näkymättömät tekijät

Aineiston perusteella tekijän mainitseminen on ollut yleisin käytäntö Ruotsin vallan ajan suomenkielisessä kirjallisuudessa. Tarkastelluista teoksista 69 prosentissa on mainittu joku teoksen tekijöistä, siis esimerkiksi alkuperäinen kirjoittaja, teoksen kompilaattori tai suomentaja. Varsin tyypillinen tapaus on sellainen, jossa kirjan nimiösivulla on mainittu sekä alkuteoksen tekijä että teoksen suomentaja (esim. 1688 Tammelinus, 1732 Antilius [a], 1768 Wirzenius, 1809 Malmberg). Tekijätietoja on kaikissa kirjallisuustyypeissä (ks. taulukko 2), mutta tyypillisintä tekijän ilmaiseminen on saarnakirjoissa (92 %) ja virsikirjoissa (78 %). Anonyymiys on puolestaan tavallisinta messukirjoissa ja kirkollisissa käsi-
kirjoissa (50 %), mutta niistäkin puolella on mainittu tekijä. Myös valistavista ohjekirjoista (tyyppi TI) melko monet (46 %) ovat ilmestyneet ilman tekijätietoa. Lukumääräisesti eniten anonyymejä julkaisuja on hartauskirjojen (24 kpl), valistus- ja neuvokirjojen (13 kpl) ja kasvatuskirjallisuuden (8 kpl) joukossa.

Taulukko 2. Tekijäyysjatkumo. Vasemmalla niiden teosten lukumäärä, joissa on joku ilmipantu tekijä, oikealla anonyymien teoksien lukumäärä.

	SA	VI	AK	LA	HA	BI	KA	TI	KÄ	Yht.
1543–1600	0/0	1/0	1/0	0/0	2/1	3/2	0/0	0/0	1/2	8/5
1601–1650	5/0	5/0	4/2	1/1	3/0	2/0	0/0	0/0	2/3	22/6
1651–1700	5/0	0/0	4/1	0/1	1/2	1/0	1/1	2/0	3/1	17/6
1701–1750	1/1	0/1	1/3	0/0	8/5	0/0	0/2	0/0	0/0	10/12
1751–1800	16/2	1/1	12/2	3/1	29/15	0/2	5/1	13/10	0/0	79/34
1801–1809	6/0	0/0	2/0	0/0	7/1	0/0	0/0	0/3	0/0	15/4
Yht.	33/3	7/2	24/8	4/3	50/24	6/4	6/4	15/13	6/6	151/67
%	92/8	78/22	75/25	57/43	68/32	60/40	60/40	54/46	50/50	69/31

3.1 Nimetyt tekijät

Mikael Agricola loi pohjan suomenkieliselle kirjallisuudelle, mutta myös tekijyyden käsitteelle. Agricolan teoksissa tekijyys ilmaistaan jossain määrin eri tavalla kuin aineiston teoksissa yleensä: kun tavallisesti tekijän nimi on joko nimiölehdellä tai esipuheen lopussa, Agricola sijoittaa nimensä esipuhe-runoihin. Agricola mainitsee itsensä teoksissaan nimensä viisi kertaa. *Abckirian* (1543, A-o-001) alussa hänen nimensä on kirjan otsikon alla ilman selityksiä. *Rukouskirjan* (1544, A-I-089) esipuhe-runossa *Mine Michael Olavi Agricola* toivottaa lukijoille kaikkinaista hengellistä menestystä ja lisää tittelikseen *Jumalan*

epekeluotoijn paluelia. Jumalan armoa ja rauhaa kaikille lukijoille toivottaa *Michael Torsbius Agricola* (kirjoitusasu vaihtelee) myös *Psalttarin* (1551a, A-III-209), *Veisujen* (1551b, A-III-438) ja *Profeettojen* (1552, A-III-714) alkusanoissa. *Käsikirjaan* (1549a), *Messuun* (1549b) ja *Piinaan* (1549c) on kirjattu vain painopaikka, eikä niissä ole esipuhetta. *Uuden testamentin* (1548) esipuheessa Agricola ei mainitse nimeään lainkaan. (Ks. lisätietoa Agricolan teoksista Heininen 2007.)

Psalttarin loppusanoissa Agricola (1551a, A-III-214) asettaa sanansa niin, että voidaan tulkita kääntäjiä olleen useampi kuin yksi: *Muistas sis Rucollesas heite / iotca Tulkitzit Somexi Neite. Turun Caupungis tapactui se / Pyhen Lauritzan Honese*. Säkeissä on nähtävästi pyritty rytmiin ja loppusointuun, mutta se olisi tuskin ollut riittävä syy antaa tekijäasiassa harhaanjohtavaa tietoa.⁸ Vaikka Agricolan kääntäjäyttä ei kyseenalaisteta, todennäköisesti hänen roolinaan suurissa käännöshankkeissa on käytännön työn lisäksi ollut työryhmän johtaminen ja rahoituksen hankkiminen. Tästä on edellisen sitaatin lisäksi muitakin viitteitä: vuonna 1582 Paulus Juusten huomauttaa *Piispainkronikassaan*, että vaikka Agricola julkaisi *Psalttarin*, psalmeja käännettiin harjoitustöinä myös hänen johtamassaan Turun koulussa (Heininen 1988, 59–60). Asian esiin nostaminen on varhainen merkki siitä, että suomenkielisen teoksen tekijä tuntee olevansa moraalisesti oikeutettu työhönsä.

Vaikka kääntäjää ei ole kaikissa teoksissa nimetty, Agricola ei jätä epäselväksi, mitkä kirjat hän ottaa omiin nimiinsä. Referenssiluettelonsa kääntäjänä Agricola on lisännyt runomuotoisena *Psalttarin* (1551a, A-III-209) alkuun: *Quin Abckiria ensin on / sijtte AlcuOpista Wskoon. Ja Rucoskirias / sangen hyuen / monist Asioist teunens ia syuen. Senielkin sen Wdhen Testamentin / HERRAN Armosta lepitze Prentin. Käsikirian / Messun / ia Passion / sulast Armost / paitz meiden Anszion. Nin ota sis hyuexi Teme mös / Daidin Psaltari / ilman Töös*.

Ensimmäiset raamatunkääntäjät kirjasivat työnsä alkulehdille melko huolellisesti, mitä alkutekstejä olivat käyttäneet. Agricola kirjoittaa kääntäneensä *Uuden testamentin politain Grecaïn / politain Latinan / Saxain ia Rotzin kirioista* (1548, A-II-15). Tulkinnavaraa silti jää: esimerkiksi ruotsinkielisiä ilmeisiä vaihtoehtoja ovat *Thet Nyia Testamentet* 1526 ja *Gustav Vasas Bibel* 1540–41⁹. *Bibliassa* (1642) luetteloon liitetään heprea, mutta sen lisäksi luterilaiset lähteet eli saksannos vuodelta 1545 ja Kustaa II Adolfin *Raamattu* vuodelta 1618 on mainittu vuosilukuja myöden (B1-omistus2b). Sekä Agricola että käännöskomitea harjoittivat lähdekritiikkiä korostamalla alkukielisten tekstien ensisijaisuutta. Vaikka varsinainen *Raamatun* teksti pyrittiin tietysti säilyttämään koskemattomana, Agricola noudatti sen esipuheiden ja reunahuomautusten kääntämisessä harkintaa ja karshintaa (ks. esim. Heininen 1997, 49–54).

Agricolan *Rukouskirja* (1544) sisältää raamatuntekstien lisäksi osia kymmenistä eri

8 On otettava huomioon myös se mahdollisuus, että monikollinen pronomini tässä yhteydessä saattaa edustaa auktorin monikkoa retorisenä konventiona (vrt. Aune 2007, 184–185).

9 Marja Itkonen-Kaila (1997) on selvittänyt tutkimuksessaan Agricolan *Uuden testamentin* lähdepohjan.

ruotsin-, saksan- ja latinankielisistä lähteistä (Gummerus 1941; 1947; 1955; Holma 2008, 10) siten, että alkuteksti saattoi vaihtua jopa siirryttäessä lauseesta toiseen. Kirjan alussa¹⁰ Agricola mainitsee muutamia lähteitään, kuten Erasmus Rotterdamilaisen, piispa Augustinuksen ja paavi Gregoriuksen. *Rukouskirja* on osittain Agricolan itsensä luoma kokonaisuus: vaikka teksti oli käännettyä, mosaiikin kunkin palasen asema kokonaisuudessa on loppujen lopuksi kääntäjän oma näkemys. *Rukouskirjan* tekijänä Agricola voidaan pitää kompilaattorina.

Agricola käänsi suuren osan *Raamatusta*, mutta hänen nimensä ei erityisesti nousut esiin ensimmäisen kokoraamatun (1642) tai myöhempienkään suomennosten (1685, 1758, 1776) ilmestyessä. Suomennoksen parissa aiemmin työskennelleitä muistetaan *Biblian* omistuskirjoituksessa (B1-omistus2b) lämpimästi mutta kollektiivisesti, kenenkään nimeä erikseen mainitsematta: *Ei ole myös unhotettu / mitä tämän Maacunnan Corkiast oppenet ja Cunnialiset Miehet / muinnen suurella ahkerudella ja toimellisudella / owat tämän pyhän Kirjan Suomexi käändämises / täsä awaras Herran Wijnamäes / yhdes taicka toises / teettänet eli tehnet / waan aina cunnialla ia kijtollisudella muistettu / ia tarcast cadzottu*. Viimeiset sanat viittaavat siihen, että aikaisempien kääntäjien tekemät ratkaisut on otettu työn kuluessa pohdittaviksi, mikä on havaittavissa itse tekstistäkin. Huomio kiinnittyy myös kirjoittajan käyttämään kausatiivijohdokseen *teettäneet*, joka eksplisiittisesti ilmaisee raamatunkääntäjien käsityksen työn kulusta. Dedikaation lopussa on käännöskomitean jäsenten, Aeschillus Petraeuksen, Henrik Hoffmanin, Martinus Henrici Stodiuksen ja Gregorius Matthiae Favorinuksen, nimet.

Vaikka vanhimmissa suomenkielisisissä kirjoissa tekijyys ei käy ilmi nimiölehdeksi eikä aina muualtakaan teoksesta, jo 1500-luvulla esiintyy myös käytäntöä, jossa nimiösivu antaa tietoja teoksen tekijästä tai tekijöistä (esim. 1575 Juusten, 1583 Finno b).

Virsikirjat ovat tekijätietojen kannalta erikoinen kirjallisuustyyppe. Vanhimman suomenkielisen virsikirjan (1583 Finno a) nimiölehti ei ole säilynyt, mutta tekijäksi tiedetään esipuheen perusteella Jacobus Finno, ja tieto myös vahvistetaan kerta toisensa jälkeen virsikirjan uusissa editioissa. Seuraavat esimerkit ovat katkelmia nimiösvujen teksteistä:

- (1a) tehty M. Jacobilda Suomalaiselta (ja muild Suomen papeilda. Cunnjalisten herrain Turun Pispan M. Erichin / ja Capitularesten tiedhost ja suosioist / H. Hemmingin Maschun kirkoheran vaevall ja culutuxell (1607 Varia)
- (1b) tehty M. Jacobilda Soomalaiselta / ia muilda Soomen papilda; Cunnjalisen Herran Wiburin Pispan M. Olouin Elimæuxen tiedhost ia soosioist (1621 Elimæus)
- (1c) tehty M. Jacobilda Suomalaiselta / ja muild Suomen Papeilda Cunnjalisten Herrain Turun Pispan. M. Erichin / ja Capitularisten tiedost ja suosioist / H. Hemmingin Maschun Kirkoheran waival ja culutuxel. Mutta nyt

¹⁰ Näköispainoksen (1987) sivulla 3. Latinankielisiä tekstinjaksoja ei ole Kotimaisten kielten keskuksen aineistopalvelun Vanhan kirjasuomen korpuksessa.

- wastaudest achkerast ylidze cadzottu (1630 Hemminki)
- (1d) Enimmiten M. Jacobilda Suomalaiselta / ja Mascun Herr Hemmingildä Suomexi tehty (1646 Manuale)
- (1e) Wanhain Suomen maan Piispain / ja Kircon Esimiesten Latinan kielised laulud / Christuxesta / ja inhimisen elämän surkeudhesta / muutamissa / M. JACOBilda FINnolda / (Suomen Seoracunnista paljon hyvää ansainelda miehettä) ojetud: aina Suomen Schoulouissa veisatud / Nyt Suomexi käätyd Hemmingild Mascun Kirckoherralda. (1616 Hemminki)
- (1f) Nijden Cappalden canða / jotca sijhen tulewat: Cuningal:sen Maij:tin Armolisesta Käskystä / Colmen Consistoriumin suostumisella / tarpellisest parattu; Nijn myös Sen MDCXCV. yltzeczatzotun Ruotzalaisen Wirsi-Kirjan jälkeen jalosti enätty; Ja Cuningalisen Maij:tin Armollisimmilla erinomaisilla Privilegiumeilla (1701 WK)

Vanhin tunnettu suomenkielisen virsikirjan nimiösivu on vuodelta 1607 (1a). Olaus Elimaeuksen uudistama virsikirja julkaistiin vuonna 1621 (1b), Hemminki Maskulaisen vuonna 1630 (1c) ja Jonas Raumannuksen vuonna 1646 (1d). Kaikissa esimerkeissä (1a–d) Finno esitetään virsikirjan ensimmäisenä ja kaiketi merkittävimpana tekijänä. Samanlainen tekijän esittämisen kaava on myös vuonna 1616 julkaistussa *Piae cantiones* -kokoelmassa (1e), jossa latinankielisten koululaulujen suomentaja Hemminki Maskulainen jää vaatimattomampaan rooliin kuin Finno. Vasta vuoden 1701 virsikirjassa (1f) käytäntö muuttui, ja teos ilmestyi anonyymina. Monet muutkin kirjallisuustyypit, esim. käsikirjat, ovat rakentuneet virsikirjojen tapaan olemassa olevien tekstien varaan, mutta niissä alkuperäistä tekijää ei samalla tavalla korosteta kuin virsikirjoissa (ks. luku 3.3; vanhojen virsikirjojen historiasta P. J. I. Kurvinen 1929; Hallio 1936; O. Kurvinen 1941).

3.2 Anonyymit tekijät

Kokonaan anonyymeinä ilmestyneet teokset ovat vähemmistönä tutkimusaineistossamme. Poikkeuksen muodostaa 1700-luvun alkupuoli, jolloin teoksia julkaistiin poikkeuksellisen paljon anonyymisti. Aikavälin 1701–1750 julkaisuista 55 prosenttia oli anonyymejä, kun vastaava luku oli edeltävänä viisikymmenvuotiskautena 26 prosenttia ja seuraavana 30 prosenttia (ks. taulukko 2). Anonyymejä teoksia on määrällisesti eniten hartauskirjallisuudessa, 24 kappaletta, vaikka suhteellisesti tarkasteltuna valtaosa hartauskirjallisuudestakin julkaistiin tekijätiedoin. Ei ole tarkkaa tietoa siitä, miksi jotkin kirjat julkaistiin ilman tekijän nimeä. Todennäköisesti ei ole vain yhtä ainoa syytä teosten anonyymiyteen, vaan ratkaisut ovat olleet vaihtelevia ja teoskohtaisia. Yksi nimettömyyttä selittävä tekijä voi olla kirjan sisältö, esimerkiksi pietistiset tai herrnhutilaiset ajatukset. Tutkimuksessaan englantilaisperäisen hartauskirjallisuuden leviämisestä Ruotsin vallan ajan Suomessa Tuija Laine kertoo tapauksesta, jossa kirjojen painolupia käsitellyt Tukholman konsistori oli ehdottanut pahennuksen välttämiseksi, että kirjoittajan nimi jätetään

painamatta kirjaan¹¹ (Laine 2000b, 119).

Jo edellisessä luvussa käsitellyt messukirjat ja kirkolliset käsikirjat ovat mielenkiintoinen kirjallisuustyyppi, sillä kirjojen virallisen luonteen puolesta voisi ajatella niiden ilmestyneen anonyymisti (vrt. Knuutila 1997, 109, 111). Näin ei kuitenkaan aina ole. Ilman tekijätietoa on julkaistu käsikirja vuosina 1549 ja 1647 (1549 Agricola a, 1647 Varia), messukirja vuonna 1549 (Agricola b) ja evankeliumikirja vuosina 1618 ja 1622 (Elimaeus). Sen sijaan tekijätieto on vuoden 1575 messukirjassa (1575 Juusten) ja vuosien 1614, 1629 ja 1694¹² käsikirjoissa (1614 Sorolainen b, 1629 Elimaeus, 1694 Varia). Aineistossamme ei ole tähän kirjallisuustyyppiin kuuluvia teoksia 1700-luvulta, joten emme voi tehdä päätelmiä siitä, muuttuuko virallisuusteosten tekijänilmaisemiskäytäntö jotenkin 1700-luvun aikana. Virsikirjassa näin kävi, kun vuonna 1701 ilmestyneessä virsikirjassa ei enää mainita virsien sepittäjiä.

Tekijätiedon ilmaisemiskäytännön muotoutumista virallisuonteisissa julkaisuissa voidaan tarkastella Henricus Florinuksen kirjallisen työn kautta. Florinus teki kirkolle tilauksesta suomennostöitä (Laine 2000a). Hänen tarkastamansa on vuoden 1685 raamatunpainoksen käännös- ja kieliasu (1685 *Biblia*). Lisäksi Florinus suomensi ensimmäisen suomeksi painetun lakikokoelman, kirkkolain (1688), ja hän laati myös tunnustuskirjan, *Confessio fidein*, uuden suomennoksen (1693). Näistä *Biblia* on ainoa, jossa Florinuksen nimi tulee eksplisiittisesti näkyviin, kun hänen työnsä mainitaan kirjan dedikaatiossa. Sen sijaan muissa virallisissa suomennostöissä Florinusta ei mainita nimeltä. Kirjojen virallisen luonteen vuoksi tämä ei välttämättä tunnu erikoiselta, mutta aiemman käytännön perusteella ratkaisu on uudenvuorokainen. *Confessio fidein* ensimmäisessä suomennoksessa (1651 Raumannus) nimiölehdeltä käy selväksi, että kirjan on suomentanut Jacobus Raumannus. Nimen mainitsemiseen on voinut vaikuttaa se, että kääntämisen lisäksi Raumannus myös kustansi teoksen. Painettua suomenkielistä lakikirjallisuutta ei 1600-luvulla juurikaan ollut, mutta vertailukohdaksi voidaan ottaa Hartvig Speitzin suomentamat sota-artikkelit (1642), joissa suomentajan nimi mainitaan nimiössä¹³. Tähänkin voi olla syynä se, että Speitz kustansi itse¹⁴ suomennoksensa. Ruotsin valtakunnan lain (1759 RWL) suomennoksessa ei mainita teoksen suomentajaa, mutta nimiössä on julkaisijan, Georg Saloniuksen, nimi.

11 Sirkka Havu (1996, 69–70) on tarkastellut nimiölehtien anonyymiyttä ranskalaisessa kirjallisuudessa. Myös hän on maininnut yhtenä anonyymiyden syynä sensuurivalvonnan. Ilman painolupaa julkaisuun kirjoihin ei voinut turvallisuussyistä laittaa tekijän nimeä. Toisaalta juuri sensuuria kiertäneiden teosten nimettömyys saattoi toimia jopa myyntivalttina. Lisäksi tekijän nimen poisjättämisellä on voitu korostaa tekijän vaatimattomuutta ja kirjoitetun tekstin suurta merkitystä.

12 Vuoden 1694 käsikirjan suomentajaa ei ole mainittu, mutta kirjan esipuheen kirjoittaja arkkipiispa Petrus Kenicius mainitaan.

13 Sen sijaan Speitzin suomentamat vuorityöasetukset (1643) on julkaistu ilman tekijätietoa (Rapola 1935, 346).

14 Aineistossa on joitakin muitakin esimerkkejä itse kustannetuista teoksista (esim. 1622 Pictorius b, 1628 C Carelius, 1654 Rajalenius [b], 1667 Pacchalenius).

Florinuksella on ollut ansionsa myös kansanperinteen¹⁵ kokoamisessa ja julkaisemisessa. Ilmeisesti vanhastaan on tiedetty, että Florinus julkaisi vuonna 1702 sananlaskukokoelman. Kirjassa ei ole kuitenkaan suoraa mainintaa Florinuksesta. Kirjan esipuheessa mainitaan nimeltä Laurentius Petri (Aboicus) ja Gabriel Tammelinus, jotka olivat ennen Florinusta merkinneet sananlaskuja muistiin ja joiden kautta kokoelma voidaan yhdistää Florinukseen. Florinus tavallaan mainitsee itsensä esipuheessa (*minulda usiat owat lisätyt – ja Prändistä uloskäydä añetut*), mutta esipuhe päättyy päiväykseen, ja sen kirjoittaja jää anonyymiksi.

Näkyvien ja näkymättömien tekijöiden välimaastoon jäävät pseudonyymien, nimikirjainten ja kollektiivien taakse kätkeytyvät tekijät (esimerkit 2a–c). Näissä tapauksissa kirjan alkuperäinen kirjoittaja tai suomentaja voi jäädä kokonaan piiloon (2a), tai nimiösivulla esiintyvä pseudonyymi voi saada selityksensä esimerkiksi esipuheessa. Ainoa aineistossa esiintyvä kollektiivi on Kuninkaallinen Suomalainen Huoneenhallituksen Seura.

- (2a) Cuoleman Maja, Wertausten alla / Armon ajan oikiaxi käyttämisexi / Tutkisteldu **Alcawaiselda**. (1769 Alcawainen)
- (2b) Amu ja Ehto Hartauden Uhri, Jolla Christitty Jumalan eteen kanda Kijtoxet, andexianomiset, toiwotuxet, ja esirucouxet itse edestäns ja kaickein ihmisten edestä: Lutheruxen Rucous-muodon jälken jotain awarammasti ulospandu. **T. S.** (1778 Stenbäck)
- (2c) Neuwo, Kuinga Karjan Rutto Parhain tutaan, estetään, hillitetään ja parataan. Yhteisen Kansan parhaxi annettu **Kuningalliselda Suomalaiselda Huonehallituxen Seuralda**. (1799 Varia b)

3.3 Tekijät tekijöiden takana

Jonkun tekijän mainitseminen oli Ruotsin vallan aikaisessa suomenkielisessä kirjallisuudessa yleinen käytäntö, kuten aiemmin taulukosta 2 nähtiin. Tämä ei tarkoita, että tekijän oikeudet teokseensa olisi ymmärretty siten kuin nykyisin. Niissäkin tapauksissa, joissa joku tekijöistä tulee mainituksi nimeltä, tekstin alkuperäinen kirjoittaja tai aiempi työstäjä voi jäädä anonyymiksi. Tällaisia toisten tekijöiden taustalle jääviä tekijöitä ovat olleet sellaiset kirjoittajat tai kääntäjät, joiden tekstejä on lähdetä nimeämättä omaksuttu myöhempien teoksien osaksi.

Paulus Juusten jäljensi itse Agricolan *Uuden testamentin* perikooppitekstejä¹⁶ messukirjaansa (1575). Tekijäksi on kansilehdellä nimetty *Paulus Iuusten Aboensis*. Teos ei sisällä syntyhistoriaansa valaisevaa esipuhetta. Tekstissä yhteys Agricolan *Messuun* on ilmeinen, mutta täydellisestä kopiosta ei ole kyse: lähteinä on käytetty myös Ruotsin kirkon

15 Tässä tutkimuksessa Florinuksen sananlaskukokoelma (1702) ja Christfried Gananderin arvoitus- ja satukokoelmat (1783 ja 1784) on luokiteltu kaunokirjallisuuteen kuuluviksi.

16 Perikooppitekstit ovat jumalanpalveluksessa luettavia *Raamatun* tekstin jaksoja, lukukappaleita, jotka valitaan kirkkovuoden aiheen mukaan.

evankeliumikirjoja. (Parvio 1978, 186–188.) Olaus Elimaeus omasta puolestaan mukaili Juustenia omassa evankeliumi- ja epistolakirjassaan (1618) (Rapola 1940; VVKS). Ericus Eri Sorolainen käyttää - nimeä mainitsematta - *Postillassaan* (1621 ja 1625) Agricolan raamatunkäännöksiä (Häkkinen 1994, 86), joiden kirjoitusasua ja morfologiaa hän on varovasti korjannut, mutta korostaa omistuskirjoituksessaan majesteetille suomenkielisten selitysten (*vgostoimitus*) suurta tarvetta. Sorolainen katsoo velvollisuudekseen tarttua työhön, koska kukaan muu ei erinäisistä syistä ole siihen ollut halukas. Elimaeuksen *Käsikirjan* (1629) esipuheessa on tarkasti selvitetty, mitä aiempien rukouskirjojen osia siitä on jätetty pois ja mitä lisätty Upsalan kirkolliskokouksen 1593 perusteella. Elimaeus myös perustelee kirkolliselta ja yhteiskunnalliselta kannalta, miksi poistot ja lisäykset tehdään vasta nyt. Nimiöhdellä teoksesta kerrotaan, että se on *Rodzinkelisen Käsikirian iälken ylidzeczadzottu ia oiettu*. Esipuhe jäljittelee uskollisesti Sorolaisen (1614) käsikirjan esipuhetta (Knuutila 1997, 127). Teos todella poikkeaa Agricolan *Käsikirjasta* (1549a), mutta sisältää luonnollisesti ilmauksia, jotka juontavat juurensa vanhaan esikuvaan asti, mikä toisaalta kertoo siitä, että suomalaisen kirkollisen kielen genre on syntynyt. Viime kädessä oman ja toiselta lainatun rajasta on tullut häilyvä.

Mikäli toisten kirjoittamien tekstien julkinen arvostelu oli tapana, havaintomme aineistosta eivät tue sitä, että kirjojen esipuheet olisivat olleet sen foorumina. Kirjoittajat puhuvat edeltäjiensä töistä kunnioittavaan sävyyn. Silloinkin, kun periaatteessa samoja tekstejä käännettiin uudelleen, tätä ei perustella kieleen kohdistuvalla kritiikillä. Tässä valossa on mielenkiintoista, että vaikka tekstejä kopioitiin puolin ja toisin, jokainen kirjoittaja jätti oman jälkensä oikeinkirjoitukseen (ks. oikeinkirjoituksen vaihtelusta Rapola 1965, 47–95). Kun nykyaikaista kopioi ja liitä -tekniikkaa ei ollut käytettävissä, kirjoittajasta tuntui ehkä houkuttavalta tai suorastaan välttämättömältä korjata alkuperäisen kirjoittajan ortografiaa paremmin omaa oikeakielisyyksästään vastaavaksi. Tämä voidaan tulkita epäsuoraksi kritiikiksi aiemman teoksen kirjoitustapaa kohtaan. Myös kirjanpainaja saattoi tehdä omia poistojaan tai lisäyksiään teoksiin (Laine 2007, 68).

Valtaosa aikakauden kirjallisuudesta on käännöksiä. Teosten käännöstaustaa ei ole piiloteltu, sillä 108 teoksessa (49,5 % koko aineistosta) on eksplisiittisesti ilmaistu, että kyse on käännöksestä. Mainintoja on jo Agricolan teosten kolofoneissa (esim. 1543 ja 1552 Agricola) ja 1600-luvun teoksissa (esim. 1616 T Carelius, 1674 Raumannus), ja käytäntö vakiintuu viimeistään 1700-luvun aikana, jolloin ilmaus ”suomexi kääntyy” tuntuu olevan lähes pakollinen elementti kirjan nimiösivulla (esim. 1732 < Arndt, 1752 Achtmann, 1774 J Haartman, 1790 Polon, 1800 < Retzius). Tekijänoikeudet eivät rajoittaneet käännösten tekemistä (Petri 2008, 297), joten kenties asian olisi voinut jättää mainitsematta, mutta käännöstaustan esille tuomisesta oli muodostunut vakiintunut käytäntö.

Eri kirjallisuustyyppien välillä on kuitenkin eroa siinä, kerrotaanko teoksen olevan käännös. *Raamatun* kirjojen suomennokset yleensä mainitaan eksplisiittisesti käännöksiksi (esim. 1642 ja 1685 *Biblia*), samoin hartauskirjat (esim. 1622 Pictorius b, 1757 Röring, 1803 Rancken). Toisessa ääripäässä ovat messukirjat ja kirkolliset käsikirjat, kaunokirjalliset teokset, valistavat ohjekirjat sekä virsikirjat. Niiden käännöstausta ei

useinkaan ilmene sanavalinnoista nimiölehdillä ja esipuheissa (esim. 1549 Agricola ab, 1575 Juusten; 1670 < Erasmus, 1786 Varia b; 1621 Elimaheus, 1630 Hemminki). Osa kaunokirjallisista teoksista on alkuaan suomeksi kirjoitettuja, joten niitä ei voiskaan esittää käännöksiksi, mutta ainakin messukirjat ja kirkolliset käsikirjat ovat käännöksiä, joskin niitä on muokattu suomalaiseen käytäntöön sopiviksi (Knuutila 1997, 108–134). Myös monilla virsillä on vieraskielinen esikuva (esim. Kolehmainen 2007). Käännöstaustan mainitsematta jättäminen saattaa liittyä kirkollisten kirjojen viralliseen luonteeseen. Virsiä on puolestaan saatettu pitää omina seipiteinä tai mukaelmina, vaikka niillä olisikin vieraskielinen esikuva.

Kääntäjän nimeä ei ole mainittu läheskään kaikissa käännöksissä, mutta harvinaista ei ole sekään, että kääntäjä nimetään joko nimiössä, esipuheessa tai dedikaatiossa. Esimerkiksi vuosien 1642 ja 1685 raamatunsuomennosten tekijät käyvät ilmi kuningattarelle ja kuninkaalle osoitetuista dedikaatioista, ja ainakin parinkymmenen hartauskirjan nimiösivulla on maininta teoksen suomentajasta (esim. 1770 Sandberg, 1808 Chytraeus b). Toisinaan on mainittu lisäksi suomennoksen pohjana olleen ruotsinnoksen tekijä (esimerkit 3a ja b).

- (3a) Ensin Englandin kielellä kirjoitettu, Sitte Saxan kielelle, Mutta Ruotzixi kääty ANDREAS WETTERBLADilla, Wuonna 1752, Ja nyt Suomen maan miehillä suosioxi, wiraan toimituxista wapaina aikoina Suomexi kääty DANIEL WIRZENIUxelda. (1778 Wirzenius b)
- (3b) Tämän on Juutin kielestä Ruotzixi käändänyt HAQVIN ENROTH, Ja Ruotzista Suomexi HENR. CHYTRÆUS (1808 Chytraeus b)

Kuten esimerkeistä nähdään, toisinaan nimiöllä kerrotaan, mistä kielestä suomennos on tehty. Yleensä lähdekielenä on ruotsi (esim. 1732 S Wacklin [b], 1771 Pazelius, 1793 < Zieguerer), mutta käännöksiä on tehty myös muun muassa saksasta (esim. 1741 < Pritius, 1808 < Fritsch). Yllättävän usein nimiöillä valotetaan kirjojen käännöshistoriaa hyvinkin lavealti, kuten esimerkeissä 4a–c.

- (4a) ensin Englandin kielesä prändätty, ja sen jälkeen Soxan, Latinan ja Ruotzin kielesä kääty; Mutta nyt Suomen kielesä osittain cocoonvedetty, osittain lisätty, ja yxikertaisten ymmärryksen, ja meidän opetuxen muodon jälkeen, likemmin sowitettu. (1759 Varia)
- (4b) Ensist Saxan kielestä Juthin kielexi, ja sijtä Ruotzixi, ja nyt sijtä Suomexi kääty (1778 Wiklund)
- (4c) Englandin kielestä Neljänen Kymmenennen Ylöspanon jälkeen Londosa, Wuonna 1757 Saxan kielexi Leipsigisä, ja nyt sitte siitä Ruotzin kielexi kääty, Ja Tarpellisilla Muistutuxilla selitetty ABRAHAM FROSTERUXELDA Consist. Aboens. Notarius.; Mutta nyt, hänen erinomaisen sisällepitonsa tähden, Suomexi kääty (1779 A Frosterus)

Aineistossa on kymmenkunta teosta, joissa on mainittu suomentaja muttei alkuperäistä tekijää. Mainitsematta jätettyjä kirjoittajia ovat esimerkiksi juutalainen historioitsija Flavius Josephus (1616 T Carelius), saksalainen teologi Michael Lilienthal (1770 Wirzenius), ranskalainen journalisti Jacques Mallet du Pan (1790 Polon) ja norjalainen pappi Jonas Ramus (1808 Chytraeus b).

Teoksissa usein mainittu auktoriteetti on puolestaan Martin Luther, jonka nimi mainitaan useiden katekismuspainosten nimiösivulla sellaisissakin tapauksissa, joissa katekismusta on Lutherin jälkeen uudistettu ja uudistajakin (Olaus Swebilius, Olaus Gråberg ja Erik Pontoppidan) käy ilmi nimiöltä (esimerkit 5a ja b). Lutherin nimeä tuskin mainitaan pelkästään ”tekijänoikeussystä”, vaan nimestä on varmasti hyötyä kirjan markkinoinnissa.

- (5a) Yxikertainen Ulostoimitus LUTHERUxen Wähän Catechismuxen Ylitze, Kysymysten ja Wastausten Cautta Edes pandu OLAUS SWEBILIUxelda A. Ups. Sen suuren hyödytyxen tähden nyt Suomexi käättö, Ja Cuningalisen Maijestetin Privilegiumilla. (1746 Juslenius)
- (5b) Lasten Oppi Josa Kysymysten Ja Wastausten Kautta Sanasta Sanaan selitetän ja yxikertaisesti ymmärrettä taittaan Doct. MART LUTHERUxen Wähä Catechismus, OLAUS GRÅBERildä Kirckoherralda Ulrican Eleonoran Seurakunnasa Stockholmisa Ensinn kokoon pandu, Mutta senjälken, Maan miehillsen palweluxexi ja hyödytyxexi Suomexi käättö ja harwoisa paikoisa lisättö DANIEL WIRZENIUxelda. (1764 Wirzenius)

4 *Tekijyyttä ilmaisevia konstruktioita*

Vanhojen kirjojen otsikot ovat usein pitkiä ja lausemaisii. Ne kertovat kirjan nimen ja saattavat kuvailla laajemminkin sen sisältöä. Lisäksi otsikkoon on monesti upotettu tietoa kirjan alkuperäisestä tekijästä ja kääntäjistä. Otsikot saattavat sisältää myös esimerkiksi raamatunlauseita ja sananlaskuja, joilla on ollut houkuttelemaan pyrkivä, markkinoiva funktio. Otsikko alkaa kirjan tai tekijän nimellä. Jos alussa on kirjan nimi, tekijä tai tekijät ilmaistaan tyypillisesti joko ablatiivilla (6a) tai nominatiivilla (6b). Nominatiivin käyttö näyttää yleistyvän 1780-luvulta lähtien samalla, kun predikaattiverbi saa aktiivimuodon. Sitä ennen on yksittäisiä nominatiiviesiintymiä sekä Abraham Achreniuksen teokset, jotka järjestään rakentuvat nominatiivin varaan (1749, 1760ab, 1761a, 1766, 1768, 1769). Tekijän nimellä alkavien otsikoiden alussa tekijän nimi on lähes aina genetiivimuodossa. Jos alkuperäisen tekijän lisäksi mainitaan myös kääntäjä, kääntäjän nimi on ablatiivissa (6c). Vanhimmissa teoksissa tekijä on voitu ilmaista latinankielisen preposition avulla (6d). Latinankieliset ilmaukset väistyvät nimiölehdistä 1600-luvun luvun kuluessa.

- (6a) Christillinen Neuwo Ja Opetus Sairaille, Ja nijlle jotka Kuolemaisillansa Owat Saxasta Käättö TUCKJHULMJSA Prändättö JOH. LAUR. HORRNilda Kuningal. wanhain aika Kirjain-Prändätjälä Wuonna 1722. Mutta nytt Suomalaisille suosioxi suomen Kielellä ulos annettu DANIEL WIRZENIUxelda Ja TURUSA Prändättö Joh. C. FRENCKELLildä. 1770 (1770 Wirzenius)

- (6b) Tien Osottaja Ijankaikkiseen Elämään; Jonga **NILS HAMNERIN** on kirjoittanut Niille neuwoxi ja hyödytyxexi; JOtka Niinkuin Fangeinwarta Philippisä yxiwakaisesti kysywät: Mitä minun pitä tekemän, että minä autuaxi tulisin? Ap. Tek. 16:30. Ja **GUSTAF RANCKEN** Suomexi tehnyt (1802 Rancken)
- (6c) **M. WILLEM KOUVERSIN Pispan Gallowaysa Skottlandisa** Lohdullinen Kanssapuhet HERran Jumalan Ja Syndeins ylitze waiwatun ja murhellisen Sjelun Wälillä, Ensin Enlglandin kielellä kirjoitettu, Sitte Saxan kielelle, Mutta Ruotzixi kääty **ANDREAS WETTERBLAD**ilda, Wuonna 1752 Ja nyt Suomen maan miehillä suosioxi, wiraan toimituxista wapaina aikoina Suomexi kääty **DANIEL WIRZENIU**xelda. (1778 Wirzenius b)
- (6d) Muutamat Christilliset Saarnat: Jotca Joca Wuosi Jumalan Sauracunnas saarnatan ia edespannan. Pidetyt / coconpannut ia omalla culutuxella Präntättä annetut **A THOMA B. RAJALENIO Comministro Huittensi**. (1654 Rajalenius [b])

Teos- ja tekijätietojen lisäksi kirjojen lausemaiset otsikot sisältävät paljon verbejä, jotka kuvaavat kirjojen tekemistä. Vastaavia ilmaisuja on myös kirjojen esipuheissa ja kolofoneissa. Erilaisia kirjallista toimintaa kuvaavia verbejä ja verbi-ilmaisuja on aineistossa ainakin 90. Sanojen runsaus kuvastaa kirjakielen vakiintumattomuutta, sillä esimerkiksi kääntämistä on ilmaistu lähes kymmenellä erilaisella ilmaisulla (esim. *kääntää, suomeksi kirjoittaa, suomeksi panna, suomen kielellä sanoa, tulkita*). Ilmausten runsauden taustalla on myös se, että kirjallista työtä on pyritty kuvaamaan monipuolisesti ja kattavasti, kuten esimerkissä 7, joka on Jacobus Finnon rukouskirjan (1583 b) nimiö sivulta.

- (7) Yxi vähä Rucous Kiria monil Jumalisil ia tarpelisil Rucouxil ia kijtossanoil sekä entisistä Suomen kielen että mös muista Rucous kirioista **lisätty / enätty ia vdhistettu** Jumalan cunniaxi ia Suomalaisten tarpexi. I: P: Finno. 1583. (1583 Finno b)

Yleisimpiä verbejä *kääntää*-verbin (77 esiintymää) ja sen kanssa ilmeisen synonyymisten sanaliittojen (21 esiintymää) ohella ovat *kokoonpanna* (37), *ulosantaa* (26), *kirjoittaa* (22), *edespanna* (18) ja *koota* (11). Yhdysverbit ovat runsaasti edustettuina. Sanasto on kuitenkin vakiintumatonta: aineistossa on 54 sellaista tekijyyttä ilmaisevaa verbiä, joilla on vain yksi esiintymä. Tällaisia ovat esimerkiksi *tykölisätä*, *jutella* ja *kokoonpoimia*.

Herännäispappi Abraham Achrenius oli tiettävästi virsiensä alkuperäinen kirjoittaja. Tunnetuin hänen kokoelmistaan on vuonna 1769 ensi kertaa julkaistu *Sionin Juhla-Wirret*. (Häkkinen 1994, 91.) Nimiölehdellä käytetty ilmaus *prännttiin andanut Abraham Achrenius* vaikuttaa tässä katsannossa korostetun vaatimattomalta. Esimerkki ilmentää sitä, miten yleisluontoisesti käytetyt verbit saattoivat ilmentää tekijyyden laatua. Nimiö sivuilla ja esipuheissa esiintyvien verbien perusteella voidaan kuitenkin päätellä suomenkielisen tekijän usein mieltäneen itsensä kompilaattoriksi, joka kokosi (esim. *kokoonpanna*, *koota*, *kokoonvetää*, *ylöspanna*, *yhteenkoota*), korjasi (esim. *ojentaa*, *parantaa*, *sovittaa*), täydensi (esim. *lisätä*, *enätä*) ja uudisti (esim. *uudistaa*) teoksen.

Tekijyyden kuvaamisessa ja oikeastaan tekijyyden rakentamisessa tärkeitä ovat myös tekijän nimen yhteyteen liitetyt tittelit ja paikan ilmaisut. Monesti tekijän nimen yhteydessä esiintyy pitkä määräite. Erilaisia nimen, tittelin ja paikanmääreen yhdistelmiä on erotettavissa neljänlaisia:

Nimitystyyppi 1 sisältää vain nimen ilman määritteitä, esim. *Michael Agricola* (1543 Agricola), *MATTHIAS Salamniuxeld* (1690 Salamnius a), *LUTHERUxen* (1746 Juslenius), *L. C. RETZIUxelda* (1800 < Retzius). Tämän tyyppin esiintymiä on aineistossa eniten (84 kpl), ja esiintymiä on koko Ruotsin vallan ajalta (ks. nimitystyyppien ajallisesta jakaumasta taulukko 3).

Nimitystyyppi 2 sisältää nimen lisäksi paikanmääritteen, esim. *Michael Agricola Torsbius* (1551 Agricola b). Myös tämä tyyppi edustaa vanhinta kerrostumaa, sillä tyyppin esiintymiä on jo 1500-luvulla. Tyyppi 2 on aineiston nimitystyypeistä vähiten käytetty (16 kpl). Sen esiintymiä on melko paljon vielä 1600-luvun alkupuolella, esim. *ERICVS E. Aboënsis* (1614 Sorolainen a), *THOMAS GEORGIN Wiburgo Careliuxen* (1629 T Carelius), mutta käyttö hiipui niin, että 1700-luvulta on enää pari esiintymää Simon Achreniuksen teoksissa, esim. *SIMON ACHRENIUxelda Pohjalaiselda* (1758 S Achrenius b). Vanhimmissa esiintymissä paikanmääräite on latinaksi, ja vain Achreniuksen tapauksissa ilmaus on suomeksi.

Nimitystyyppissä 3 on nimen ja paikanmääreen lisäksi myös tieto oppiarvosta ja/tai virka-asemasta. Nimitystyyppi on aineistossa toiseksi yleisin (79 kpl). Aineiston perusteella tyyppiä on alettu käyttää 1600-luvulla, ja sen käyttö on myös yleisintä juuri 1600-luvulla. Nimitystyyppissä määritteet ovat joko latinaksi tai suomeksi, esim. *ERICUS ERICI. Episcopus Aboënsis* (1621–1625 Sorolainen), *LAURENTIUS PETRIldä Tammelan Pitäjän Kirkoherralda* (1656 L Petri), *D. Joh. Pet. Millerildä, Theolog. Professor Göttingis* (1774 Cygnäus), *M. WILLEM KOUPEERSIN Pispan Gallowaysa Skottlandisa* (1778 Wirzenius b).

Nimitystyyppi 4 on rakenteellisesti yksinkertaisempi kuin tyyppi 3, sillä se ei sisällä paikanmäärettä, vaan nimen lisäksi rakenteeseen kuuluu tieto oppiarvosta ja/tai virka-asemasta. Tämänkin tyyppin ensimmäiset esiintymät ovat 1600-luvulta. 1700-luvulla nimitystyyppiä käytetään runsaasti. Tittelit voivat esiintyä nimen yhteydessä latinaksi, suomeksi tai ruotsiksi, esim. *Studio JONAE MATT. Raumanni* (1646 Manuale), *M. ANDREAxen Hasselqvistin* (1710 < Hasselqvist), *Herr Rectoren Johan Wegelio* (1747 Wegelius), *Doc-tor JOH. PHILIPP FRESENIUxen* (1768 Elgfoth), *Christfrid Gananderilda. Philos. Magist.* (1788 Ganander a), *ARON MOLANDER, Prowasti ja Kirkkoherra* (1809 < Molander).

Taulukko 3. Nimitystyyppien esiintymät vuosisadoittain.

	1500-luku	1600-luku	1700-luku	1800-luku	Yhteensä
Tyyppi 1	4	11	53	16	84
Tyyppi 2	4	10	2	–	16
Tyyppi 3	–	40	34	5	79
Tyyppi 4	–	9	53	4	66
Yhteensä	8	70	142	25	245

Nimien ja määritteiden yhdistelmillä on varmasti informaatioarvoa, mutta voisi arvella, että niillä pyritään lisäksi luomaan vakuuttavuutta ja mahdollisesti rakentamaan paikallisidentiteettiä. Kaiken kaikkiaan pitkät, lausemaiset otsikot olivat tärkeitä kirjojen markkinoinnin kannalta.

5 Mitä ratkaisuille tavoiteltiin

Ruotsin vallan ajan luovan työn tekijöiden käsitys ihmisestä ja yhteiskunnasta oli kokonaan erilainen kuin nykyinen länsimainen käsitys. Feodaalisissa, velvollisuuteen perustu-
vissa yhteiskunnissa kaikki sosiaaliluokat tekivät sen, mitä niiltä odotettiin, kyselemättä yksilön oikeuksien perään. Kulttuurin tehtävä oli rakentaa yhteisöä eikä hyödyttää tekijäänsä. Keskiaikainen omistajuus ja tekijänoikeus sen osana perustuivat luottamuksen käsitteeseen: ihminen sai kaiken Jumalalta ja nautti Jumalan luottamusta hyödyntäessään saamiaan lahjoja. (Atkinson–Fitzgerald 2014, 7–11.) Toisaalta on selvää, että myös tarkasteltavana aikana ihmiset pyrkivät esimerkiksi kirjallisilla ansioilla parantamaan asemaansa yhteiskunnassa.

Useat tapahtumat ja tekijät vaikuttivat siihen, että 1300–1500-luvuilla tekijyyden käsite koki Euroopassa suuria muutoksia. Merkittävä henkinen mullistus oli reformaatio, joka pohjoisessa toteutui ensi alkuun nimenomaan suurena määränä painettuja teoksia. (Atkinson–Fitzgerald 2014, 16.) Ennen tekijänoikeuslainsäädännön tuloa painokoneita hallitsivat ylimykset, mikä käytännössä tarkoitti kirjanpainajien toteuttamaa sensuuria. (Mts. 20–21.) Vallanpitäjien suosiota tavoiteltiin esimerkiksi sisällyttämällä teoksiin ylistäviä omistuskirjoituksia, joista vanhoissa suomenkielisissä kirjoissakin on esimerkkejä. Rahoittajat käytännössä päättivät siitä, mistä ja miten sai kirjoittaa. Tämä heijastui esimerkiksi Mikael Agricolan suhteessa kruunuun: rahoituksen saaminen suuritöiden käännoistöiden painamiseen edellytti Kustaa Vaasan suosiota, ja sen saavuttamiseksi tarvittiin nöyriä anomuksia, joihin kuningas ei aina katsonut aiheelliseksi edes vastata. (V. Tarkiainen–K. Tarkiainen 1985, 306–308.) Toisaalta Ruotsin vallan ajalta on myös esimerkkejä siitä, että kirjoittajat julkaisivat teoksia ”omalla kulutuksellaan” eli omalla kustannuksellaan.

Vaikka eri kirjallisuustyypeissä on eroja, voidaan todeta, että valtaosassa Ruotsin vallan ajan suomenkielisistä teoksista joku tekijöistä on mainittu ja että kokonaan anonyymit julkaisut ovat poikkeuksellisia. Anonyymiyys yleisty joksikin aikaa 1700-luvun alkupuolella, mikä saattaa olla seurausta siitä, että kartettiin teosten leimautumista harhaoppisiksi. Jos teoksen kirjoittaja oli myös sen kustantaja, hänen nimensä tuli tavallisesti mainituksi, vaikka teksti olisi ollut virallisuonteinen.

Teosten käännoistaustaa ei yleensä salailtu, vaan sitä saatettiin nimiölehdillä erityisesti korostaa. Vaikuttaa siltä, että muunkielisen taustan dokumentointi toimi kirjan markkinointikeinona ja vahvisti tekijän brändiä oppineena kirjoittajana. Lutherin nimi rakensi luottamusta ja ilmeisesti paransi myös teosten myyntiä.

Nimiölehtien ja esipuheiden perusteella on mahdollista vastata tutkimuskysymyksen vain osittain, koska niissä käytetyt kielenaineokset, tekijyyttä kuvaavat verbit, ovat

luonteeltaan viitteellisiä. Niiden perusteella käy kuitenkin selväksi, että monet ajan suomenkieliset teokset syntyivät kompilaattorin työn tuloksena. Piiloon jäävien tekijöiden - niiden, joiden tekstejä kopioitiin tai suomennettiin omien tekstien osaksi alkuperäisen kirjoittajan nimeä mainitsematta - selvittäminen edellyttäisi laajaa tekstien vertailua.

Tekijän luontainen auktoriteetti, aikalaisten lojaalius tai peräti sattuma ovat saattaneet vaikuttaa siihen, että joitakin nimiä on uskollisesti nostettu esiin kirjojen nimiölehdillä. Esimerkiksi Jacobus Finnon maine suomenkielisen virsirunouden perustajana on vahva. Toista ääripäätä edustaa Mikael Agricola, jonka nimeä seuraajat eivät lainkaan katsoneet tarpeelliseksi mainita teostensa alkulehdillä.

Lähteet

Aineslähteet

Mikael Agricolan teokset 1. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva, 1987.

Vanhan kirjasuomen aineistot. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavilla http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/vks_coll_rdf.xml [viitattu 20.3.2020].

Koska aineistomme teosten nimikkeet ovat erittäin pitkiä, olemme päätyneet tilan säästämisen vuoksi esitystapaan, jossa teoksista mainitaan lähdeluettelossa vain vuosiluku ja tekijän nimi. Merkintätapa perustuu Raimo Jussilan *Vanhat sanat* -teoksessa käytettyyn, ja viitteen avulla kyseisestä kirjasta löytyvät aineistoon kuuluvien teosten tarkemmat julkaisutiedot, mikäli teos kuuluu *Vanhojen sanojen* aineistoon. *Vanhoihin sanoihin* kuulumattomista teoksista on tehty vastaavanlaiset viitteet.

Suurin osa aineiston teoksista on digitoituna saatavissa Kansalliskirjaston Doria-palvelussa. Teokset, joita ei artikkelin tekohetkellä ole digitoitu, on merkitty kursivoilla.

Teokset, joiden tarkempi julkaisutieto on nähtävissä Jussilan Vanhat sanat -teoksessa

1543 Agricola, 1544 Agricola, 1548 Agricola, 1549 Agricola a (käsikirja), 1549 Agricola b (messu), 1549 Agricola c (passio), 1551 Agricola a (psalttari), 1551 Agricola b (veisut), 1552 Agricola, 1575 *Juusten*, 1583 *Finno a*, 1583 *Finno b*, 1595 *Sorolainen*, 1614 *Sorolainen a*, 1614 *Sorolainen b*, 1615 *Finno b*, 1616 *Hemminki*, 1616 *T Carelius*, 1618 *Elimaeus*, 1621 *Elimaeus*, 1621–1625 *Sorolainen*, 1622 *Elimaeus*, 1622 *Pictorius a*, 1622 *Pictorius b*, 1628 *C Carelius*, 1629 *Elimaeus*, 1629 *Sorolainen*, 1629 *T Carelius*, 1630 *Hemminki*, 1634 *Alastaroensis*, 1642 *Biblia*, 1642 *Speitz*, 1643 *Speitz*, 1644 *L Petri (a)*, 1644 *L Petri (b)*, 1646 *Manuale*, 1649 *L Petri*, 1651 *Raumannus*, 1654 *Rajalenius (b)*, 1656 *L Petri*, 1656 *Petraeus*, 1659 *Ikalensis*, 1667 *Pacchalenius*, 1670 < *Erasmus*, 1670 *L Petri*, 1674 *Raumannus*, 1685 *Biblia*, 1686 *Gezelius*, 1688 *Florinus*, 1688 *Tammelinus*, 1690 *Salamnius a*, 1693 *Florinus*, 1694 *Varia*, 1699 *Mennander*, 1701 *WK*, 1702 *Florinus*, 1732 < *Arndt*, 1732 *Antilius (a)*, 1732 *S Wacklin (a)*, 1732 *S Wacklin (b)*, 1734 *GJ Calamnius*, 1745 < *Hollatz*, 1746 *Juslenius*, 1747 *Salin*, 1747 *Wegelius*, 1749 *Wegelius*, 1752 *Achtmann*, 1752 *Rein*, 1756 *Varia a*, 1757 *Röring*, 1758 *Biblia*, 1758 *S Achrenius b*, 1759 *RWL*, 1759 *Varia*, 1760 *A Achrenius a*, 1760 *A Achrenius b*, 1761 *A Achrenius a*, 1761 *Varia*, 1763 *Elgfoth*, 1764 *Wirzenius*, 1765 *I Lithovius*, 1766 *S Achrenius*, 1766 *Stähle*, 1768 *Elgfoth*, 1768 *Gadd*, 1768 *Wirzenius*, 1769 *A Achrenius*, 1769 *Salmberg*, 1770 *J Haartman*, 1770 *Sandberg*, 1772 *Wirzenius*, 1773 *Laurell*, 1773 *Varia a*, 1774 *Cygnäus*, 1774 *Godenius*, 1774 *J Haartman*, 1775 *Bergman*, 1776 *Biblia*, 1776 *G Haartman*, 1776 *P Grape*, 1777 *H Achrenius*, 1778 *H Wegelius*, 1778 *Wirzenius a*, 1779 *E Lenqvist*, 1779 *Forselius a*, 1779 *Forselius b*, 1779 *I Grape*, 1780 < *Francke*, 1780 *Varia*, 1781 *JE Frosterus*, 1782 *Lagus*, 1783 *EA Frosterus*, 1783 *Ganander*, 1784 *Ganander*, 1786 *Ganander (b)*, 1786 *Varia b*, 1786 *Varia d*, 1787 *Varia a*, 1787 *Varia b*, 1788 *Ganander a*, 1788 *Ganander b*, 1788 *Varia*, 1790 *Lagus*, 1790

Polon, 1791 JA Frosterus, 1791 Varia, 1793 < Zieguerer, 1793 *Bohm*, 1797 < Rinman, 1797 *Polon*, 1798 *Pippingsköld*, 1799 *Varia b*, 1799 *Varia c*, 1799 *Varia e*, 1801 Björkqvist, 1801 *Varia*, 1802 *Varia*, 1803 Rancken, 1803 *Varia*.

Teokset, joita ei mainita Jussilan Vanhat sanat -teoksessa

1607 < Luther, 1607 *Varia*, 1629 *Varia*, 1647 *Varia*, 1656 *Varia*, 1666 Gezelius, 1671 Gezelius, 1684 L Petri, 1687 < Luther, 1695 < Luther, 1710 < Hasselqvist, 1732 *Ervast*, 1732 < Schütz, 1732 *Varia*, 1734 *Ervast*, 1737 *Varia*, 1739 < Backmann, 1741 < Pritius, 1746 < Tellman, 1749 A Achrenius, 1757 < Cajander, 1762 Wegelius, 1764 < Rambach, 1765 *Varia*, 1766 A Achrenius, 1766 < Sivers, 1767 < Rambach, 1768 A Achrenius, 1769 Alcauwainen, 1770 Wirzenius, 1771 < Fresenius, 1771 Pazelius, 1771 < Schmettow, 1776 < Astrén, 1777 < Båld, 1778 Stenbäck, 1778 *Varia*, 1778 Wiklund, 1778 Wirzenius b, 1779 A Frosterus, 1779 < J. P. & Wrangel, 1780 Alopaeus, 1780 < Ekmarck, 1780 Hannelius, 1780 Reinius, 1780 Zimmermann a, 1780 Zimmermann b, 1781 < Breckling, 1781 < Bunyan, 1781 < Tersteegen, 1782 < Bergsten, 1786 < Hersleb, 1788 < Dahlberg, 1788 < J. F., 1788 *Varia*, 1789 < Borenius, 1789 Lönneström, 1789 Wiklund, 1791 Thomas Ragvaldinpoika, 1791 *Varia*, 1793 < Syrenius, 1793 *Varia*, 1794 Hoegander, 1796 *Varia*, 1800 < Retzius, 1801 < Sriver, 1802 Rancken, 1803 Rancken, 1803 < Wanonius, 1804 Rancken, 1805 Chytraeus, 1806 < Lange, 1808 Chytraeus a, 1808 Chytraeus b, 1808 < Fritsch, 1808 < Pratt, 1808 Rancken, 1809 Malmberg, 1809 < Molander.

Tutkimuskirjallisuus

- ATKINSON, BENEDICT - FITZGERALD, BRIAN 2014: *A short history of copyright. A genie of information*. Springer, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-02075-4>
- AUNE, DAVID E. 2007: *The Westminster dictionary of New Testament and early Christian literature and rhetoric*. Westminster John Knox, Louisville, KY.
- GUMMERUS, JAAKKO 1941, 1947, 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 44. Helsinki.
- HALLIO, KUSTAA 1936: *Suomalaisen virsikirjan virret. Alkuperä ja kehitys*. SKST 203. SKS, Helsinki.
- HAVU, SIRKKA 1996: Kirja kirjahistoriallisen tutkimuksen kohteena. TUIJA LAINE (toim.): *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*, 35–72. SKST 647. SKS, Helsinki.
- HEININEN, SIMO 1988: *Suomen piispainkronikka / Paavali Juusten*. Suomennos ja selitykset Simo Heinen. SKST 476. SKS, Helsinki.
- 1993: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot*. Suomi 169. SKS, Helsinki.
- 1997: Teologia. TUIJA LAINE (toim.): *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*, 49–179. SKST 686. SKS, Helsinki.
- 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Edita, Helsinki.
- 2008: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomi 196. SKS, Helsinki.
- HELIN, IRMELI 2016: Lutherin virsien vuosisadat Jacobus Finnosta nykypäivään. MERI HEINONEN ja MARIKA RÄSÄNEN (toim.): *Pohjoinen reformaatio*, 163–177. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies ja Turun historiallinen yhdistys, Turku.
- HOLMA, JUHANI 2008: *Sangen ialo Rucous: schwenkföldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- HUHTALA, LIISI 2007: Yx Linna oli Idäisell Maall: arkkiveisut. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 40–43. SKST 1084. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykyieleen. Suomen kirjakielen historia*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
- 2007: Suomalainen kirjallisuus Ruotsin vallan aikana. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 24–33. SKST 1084. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA – TOROPAINEN, TANJA 2015: Westhin koodeksi ja liturgisen suomen kielen alkuvai-

- heet. ANU LAHTINEN ja MIIA IJÄS (toim.): *Risti ja lounatuuli. Rauman seurakunnan historia keskiajalta vuoteen 1640*, 135–151. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA – SALONEN, KIRSI – TOROPAINEN, TANJA 2019: Reformation, Mikael Agricola, and the Birth of the Finnish Literary Language. *Nordlit* 43, 87–101. Septentrio Academic Publishing, Tromsø. <https://doi.org/10.7557/13.4961>
- IKOLA, OSMO (toim.) 1968: *Suomen kielen käsikirja*. Weilin+Göös, Helsinki.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. SKS, Helsinki.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696 – Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KNUUTILA, JYRKI 1997: Messukirjat ja kirkolliset käsikirjat. LAINE, TUIJA (toim.): *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*, 102–134. SKST 686. SKS, Helsinki.
- KOLEHMAINEN, TARU 2007: Virsikirjan suomennoshistoriaa. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 69–81. SKST 1084. SKS, Helsinki.
- KOURI, E. I. 1984: *Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla. Ericus Ericin Postillan lähteet*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 129. Helsinki.
- KURVINEN, ONNI 1941: *Vanha virsikirja. Vuoden 1701 suomalaisen virsikirjan synty ja sisälllys*. Länsi-Suomen Kirjapaino, Rauma.
- KURVINEN, P. J. I. 1929: *Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1640*. SKST 180. SKS, Helsinki.
- KUUSI, MATTI 1989: Miten suomennettiin Erasmuksen Libellus Aureus? *Virittäjä* 93(3), 457–465.
- LAINE, TUIJA (toim.) 1997: *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. SKST 686. SKS, Helsinki.
- 2000a: Florinus, Henricus. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS 1997–, Helsinki. Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410 [viitattu 11.5.2020].
- 2000b: *Ylösherätys suruttomille. Englantilaisperäinen hartauskirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana*. SKST 775. SKS, Helsinki.
- 2007: Hartaus- ja katekismuskirjallisuuden käännökset. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 64–68. SKST 1084. SKS, Helsinki.
- LAVIK, ERLEND 2014: Romantic authorship in copyright law and the uses of aesthetics. MIREILLE VAN ECHoud (toim.): *The work of authorship*, 45–94. Amsterdam University Press, Amsterdam. <https://doi.org/10.1515/9789048523009-003>
- LEMPIÄINEN, PENTTI 1988: Ensimmäinen suomalainen virsikirja. PENTTI LEMPIÄINEN (toim.): *Jaakko Finnon Virsikirja. Näköispainos ensimmäisestä suomalaisesta virsikirjasta sekä uudelleen ladottu laitos alkuperäisestä tekstistä ja sitä täydentävistä käsikirjoituksista*, 358–387. SKST 463. SKS, Helsinki.
- MINNIS, ALASTAIR 1988: *Medieval theory of authorship. Scholastic literary attitudes in the later Middle Ages*. 2. painos. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- NIDA, EUGENE A. 1989: Science of Translation. ANDREW CHESTERMAN (toim.): *Readings in translation theory*, 80–98. Finn Lectura, Helsinki.
- PARVIO, MARTTI 1978: Paavali Juusten ja hänen messunsa. MARTTI PARVIO (toim.): *Paavali Juusten: Se Pyhä Messu. Somen kielen ei Pauin Mutta pyhän Euangeliumin ia Christilisen Seuracunnan tauan iälken. Stockholmis 1575, 181–188*. Näköispainos. SKS, Helsinki.
- PETRI, GUNNAR 2008: *Författarrättens genombrott*. Atlantis, Stockholm.
- PIPPING, F. W. 1967 [1856–1857]: *Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista, kuin myös muutamista muista teoksista, joista löytyy joku kirjoitus Suomen kielellä, tahi joku johdatus sitä tuntemaan*. Jäljennöspainos. SKST 20. SKS, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1935: Hartikka Speitzin vuorityö-asetusten suomennos. *Virittäjä* 39, 344–353.
- 1940: Valaisua Olavi Elimaeuksen kielenuudistuspyrkimyksiin. *Virittäjä* 44, 48–63.
- 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneusun kehitys*. SKST 197. SKS, Helsinki.

- RAPOLA, MARTTI 1967: *Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana*. Tietolipas 49. SKS, Helsinki.
 SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
 SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
 TARKIAINEN, VILJO - TARKIAINEN, KARI 1985: *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Otava, Helsinki.
Tekijänoikeus. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto 2017. Saatavissa https://www.sktl.fi/kaantaminen_ja_tulkkaus/tekijanoikeus/ [viitattu 8.3.2020].
 UUSITALO, HARRI 2019: *Tausta, tekijä ja kieli: Filologinen tutkimus Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja – ser. C | Osa – tom. 471. Scripta Lingua Fennica Edita. Turun yliopisto, Turku. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7669-0>.
 VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus 1985, Helsinki.
 VKS 1 = *Vanhan kirjasuomen sanakirja. Ensimmäinen osa A–I*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Valtion painatuskeskus 1985, Helsinki.
 VVKS = Virtuaalinen vanha kirjasuomi -oppimateriaali. Sisällön tuottanut PIRKKO FORSMAN-SVENS-SON. Saatavissa <http://www.helsinki.fi/vvks/> [viitattu 26.3.2020].

DUHA ELSAYED and TANJA TOROPAINEN: Authorship issues in literature written in Finnish during Swedish rule

This article describes how an author or multiple authors were indicated on the title pages, in forewords, inscriptions and epilogues of Finnish literary works published during the period of Swedish rule in Finland.

The article covers literature published in Finnish between the 1540s and 1809. The corpus consists of 208 books representing various types of literature (religious, legal and educational literature, liturgical agendas and fiction).

Although there are differences between the types of literature, it can be stated that in most of the works in our corpus, at least one author was named, as completely anonymous works were merely an exception. In the beginning of the 18th century, however, there was a peak in anonymity, which may have been due to the author's desire for the book to not be stigmatised as heresy.

The fact that a book was translated was usually not hidden. This could actually be stressed on the title page and thus was used as a marketing tool or a means to create the author's brand as an expert. Martin Luther's name, for example, was noted in order to build confidence and to promote sales.

Based on the verbs that were used to depict authorship on a title page, it is clear that many works published in Finnish during this era were a result of the effort of a compiler.

Duha Elsayed
 duha.elsayed@utu.fi
 Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen
 kielentutkimus
 20014 Turun yliopisto

Tanja Toropainen
 tamava@utu.fi
 Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen
 kielentutkimus
 20014 Turun yliopisto